

(Յուլի. 2. 35)

Հասկերն ատոր կարմիր են,
Ֆորենի դաշտն է ծրփուն.
Հովեր կ'անցնին ու կ'երգեն
Ալէլուիա, օրհնութիւն:

Ու կը կըրկնեն մեղմաձայն
Հասկերն այդ երգն անքնին.
«Ես եմ երկնից մանանան
Ամենասուրբ Սեղանին»:

Այսպէս անոյշ երազով
Նըշխար ըլլալ կը ցանկան,
Ու կը սպասեն ապահով
Արեւապաշտ ամառուան:

Գալով երբեմն իրարու
Խաչ կը գըծեն լայնանիստ,
Թաքուն խօսքի մը հըլու
Կ'իջնէ Յիսուս քիստ առ քիստ:

«Ես եմ մարմին, ես եմ հաց,
Ո՛վ դուք նըքթեալ հէք մարգեր»,
Եւ անոր հետ աչքեր թաց
Կը հետեւին աղօթկեր:

Այլեւս նա ոգի չէ
Թէպէտ ճերմակ քղամիզով,
Հազար դարեր միշտ նոյնն է,
Նոյնը խորունկ վէրքերով:

Ու դարերով նոյն ցորենն
Կ'ելլէ ծովի պէս ծրփուն,
Հովեր կ'անցնին ու կ'երգեն
Ալէլուիա, օրհնութիւն:

Կ'անցնի ինչպէս երբեմնի
Հասունացած արտերէն,
Իր քղանցքին կը հըպի
Թըշուառութիւնն համօրէն:

«Ես եմ մարմին, հաց կենաց,
Շօշափեցէք և տեսէք.
Ձեր մատներով թանձրամած
Ձիւս ամէն օր պիտ' ուտէք»:

Աշխարհն «Ամէն» կը կըրկնէ
Պատարագի երգերով.
Երկինք երկիր խորան է,
Սըրտերն անոյշ խունկի ծով:

«Առէք կերայք, այս է հաց
Ձոր երկընքէն ձեզ բերի».
Եւ ինքն Յիսուս խաչաբարձ
Շըրթներու մէջ կը հալի:

Ձանգերն հեռուն՝ կը հընչեն
Սըրտերուն հետ միաձայն.
Դաշտերու մէջ հոգեղէն
Լոյս կը սփռի անսահման:

Դարձեալ Յիսուս հեզագնաց
Աներեւոյթ կը շըրջի.
«Ես եմ մարմին, ես եմ հաց
Նորոգ կենաց աշխարհի»:

Հ. ՎԱՀԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԵԱՆ

20 Հոկտեմբեր 1933
Փարիզ

ՌՈՒՍԱՀԱՅ ԹԱՏՐՈՆԻ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

(ՍԿԶԲԻՑ ՄԻՆԶԵԻ 70-ԱԿԱՆ ԹԻԱԿԱՆԸ)

ՊԱՏՄԱ-ՔՆՆԱԴԱՏԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

(Շար. տես Բազմավէպ 1934, էջ 81)

40-ԱԿԱՆ ԹԻԱԿԱՆ

« ԽԵԼՔԻՑ ՊԱՏՈՒՀԱՍ »

Հեղ. ԳՐԻԳՈՆԻՈՎԻ

Ռուսական քաղաքների ծագումը: 19-րդ դարի քաղաքականության թափանցիկ Ռուսաստանյ թատրոնի պատմության հիմնական մոմենտներն արձանագրող պատմաբանը, անկասկած պիտի կանգ առնի նաեւ ռուսական թատրոնի սկզբնական շրջանի պատմության վրայ, որի հետ սերտ կերպով կապւած են թիֆլիսի հայ թատրոնի առաջին շրջանի պատմության մի քանի բնորոշ էջերը:

Ռուսաստանյ թատրոնի պատմության մէջ ուշագրաւ է հէնց այն հանգամանքը, որ 30-ական թափանցների վերջերին և 40-ական թափանցների սկզբին թիֆլիսում հրապարակ է գալիս ռուս թատերասէրների մի խումբ և իր ներկայացումներից մէկը կազմակերպում Ներսիսեան դպրոցի դահլիճում: Նշանաւոր մի երեկոյ է դա: Ռուս թատերասէրներն այդ երեկոյ թիֆլիսում առաջին անգամ բեմադրում են Գրիբօեդովի «Խելքից պատուհաս» անմահ կոմէդիայի առաջին երկու գործողութիւնը, որ հեղինակը գրել էր թիֆլիսում: Այս հանգամանքը հաստատում է նաեւ իւրի վսեմելովսկին: Իր «Հայ բեմի պատմութիւնը» խորագրով յօդաւորում նա գրում է:

— «Խելքից պատուհաս» կատակերգութեան պատմութեանը ծանօթ մարդկանց յայտնի է, որ, այն ժամանակները, երբ Կովկասում փոխարքայութիւն էին անում Ռոգէնը, Գալովինը ու Նէյդհարդը, Գրիբօեդովի կոմէդիան խաղում էին սիրողները, բարեգործական նպատակով, նոյնիսկ հեղինակի ներկայութեամբ: Բայց ոչ ամէնքը կարող են յիշել, որ այդ ներկայացումներից մէկը կայացաւ Ներսիսեան հայոց հոգեւոր դպրոցի դահլիճում»:

«Խելքից պատուհաս»-ի գաղափարը Գրիբօեդովը յղանում է Թաւրիզում 1821 թւին և վերջացնում 1824 թւին Տուլայի նահանգում: Ձեռագիրն առաջին անգամ բեմադրւում է 1827 թւի Յունաւրին Երեւանում, Հրազդանի ափին բարձրացող սարգարի պալատի դահլիճում՝ զօրապետ Կրասովսկու նախաձեռնութեամբ և ռուս սպաների ղերակատարութեամբ:

Սակայն շուտով խափանւում են ներկայացումները և Գրիբօեդովն այնպէս էլ մեռնում է անմիջեմբար, չկարողանալով ոչ ներկայացնել իր պիէսը և ոչ էլ տպել տալ: Միայն 1843 թ. առաջին անգամ լոյս է տեսնում ձեռագիրը, սակայն զբաղւած Յվէտանի խիստ զբաղւածութեամբ փոփոխւած ու աղաւաղւած:

Նոր շրջան: 1845 թւին ռուսական թատրոնի համար բացւում է մի նոր շրջան, երբ Կովկասի փոխարքայ է նշանակւում Միխայիլ Սեմեօնովիչ Վորոնցովը: Ռուս

մեծապետական շովինիզմի ժամանակաշրջանն է դա, որի համար Վորոնցովն օգտագործում է մամուլն ու թատրոնը: Թիֆլիսում նա հիմնում է «Կովկաս» թերթը և միաժամանակ թատրոն:

Այս շրջանում Թիֆլիսում ողորակական թատրոնն ապրում է իր կազմակերպչական շրջանը և հետզհետե անում նոր որոնումներ: Եւ դա շնորհիւ արեւստի սիրով կրթական բարձր դասակարգին պատկանող մի խումբ երիտասարդների: Երբ գործ ենք ածում «բարձր դասակարգ» անունը, չը պէտք է մոռանանք, որ դա մի համախմբում է գլխավորապէս վրաց առաջնակարգ թաւաղների և նրանց կանանց ու օրիորդների: Նրանք հրապարակ են գալիս մի հիմնական լոզունգով. տարւայ ընթացքում կազմակերպել մի քանի ներկայացում՝ բարեգործական նպատակով: Գծելով իրենց ծրագիրը, նրանք անցնում են ակտիւ աշխատանքի: Հրապարակ են գալիս նախ ընտանեկան բեմերի վրայ Պետրէ Բագրատիօնի տանը (հետագայում Գրիգոր Արծրունու քարանասարան — Կօմիտէնի փողոցում), ապա անցնում «Ազնականների» գիմնազիայի դահլիճը եւ մանէժի (ձիավարժարան) սրահ: Մի քանի ներկայացումներ տրւում են նաեւ նախկին Մոսկովսկոյ փողոցում գտնւած մի դարբասում:

Ինչ ոչպէրտուարով են հրապարակ գալիս թատրոնական զրօշակակիրները: Բնորոշ է, որ նրանք հէնց սկզբից թատրոնը զնում են գլխավորապէս ժամանակակից կեանքից վերցրած, ժամանակի հասարակութեան կեանքը, բարքերը զրսեւորող պիէսներ:

Առաջին հիմնական ներկայացումը տալիս են 1845 թ. սեպտեմբերի 20-ին, նախկին փոխարքայի պալատի մօտ, մանէժի սրահում: Բեմադրում են Խլանէ Կերեսիձէի «Կախարդած Պրինց» պիէսը: Այնուհետեւ հետզհետէ ներկայացնում են «Հայր և որդի» (դրամա), «Լիւդմիլա» (մէլոդրամա), «Մարգամի նաւի վարպետը» (կօմէդիա), «Խոհարարը սեղանի

տակ» (վոդելիլ), «Մարդկանց մէջ հրեշտակ-կինը, տանը սատանայ» (վոդելիլ): Դերասանական խմբի մէջ մտնում են Լվով — դրամատիկ դերասան, Սմիրնով տաղանդաւոր կօմիկ, Մարկօ — դրամատիկ-կօմիկ, Դրէյսիգ թեազանցով — հիւմորիստ, Պօետինկօյսկայա — պոռաւ կանանց դերեր կերտող, Պետրովա, Լվովա եւն:

Նոյնպէս 1849 թ.ից հասել է մեզ մի աֆիշ, որը բնորոշ գաղափար է տալիս նոյն շրջանի արեւստագէտների խմբի մասին, որի մէջ մտնում են՝ Իշխ. Դօնդուկով-Կորսակով, Գրաֆ. Վորոնցով Դաշկով, Իշխան Գոլցին, Իշխ. Գազարին, Կոմսուհի Շուազէլ և այլն: Այս խմբին մասնակցում է նաեւ թատրոնասէր մի հայ սպայ: Դա Լօրիս-Մելիքովն է: Խմբի գործունէութիւնը հետզհետէ զրաւում է երիտասարդներին եւ Թիֆլիսում սկսում է թատրոնական եռանդուն մի շարժում: Խիստ բնորոշ է, որ այս փոքրիկ խումբը ներկայացումներ է տալիս ոչ միայն ուսերէն, այլ և օտար լեզուով: Դեռ 1849 թ. դեկտ. 9-ին խումբը ֆրանսերէն լեզուով բեմադրում է «Etre aimé ou mourir», «La fille du bourreau» և ուերէն «Շուլի վարժապետը»: Նոյն թ.ի դեկտ. 21-ին ներկայացւում է «Առանձին յանձնարարութիւնների պաշտօնեան» և ֆրանսերէն «La comtesse de Tonneau», իսկ ձեռագիր մի աֆիշից երեւում է, որ խումբը 1850 թ.ի Մայիսի 3-ին բեմադրում է Իշխ. Էրիսթովի «МАЖИ» պիէսը:

Այստեղ պիտի արձանագրել և այն, որ մշտական թատերասրահի պակասութեան պատճառով ներկայացումները տրւում են ընդհատումներով եւ տարբեր տեղերում, գլխավորապէս Շերմազանեանցի դարբասում և Գիմնազիայի սրահում: Այս զբոսովքը շարունակւում է մինչեւ թամաշեանի թատրոնական շէնքի բացումը:

Թամաշեանի քաղաքը (1846 — 1873): Քառասնական թւականներ կէսին Թիֆլիսի թատրոնական ասպարիզում կատար-

ւում է խոշոր և նշանակալից մի նւաճում:

1846 թւականին հրապարակի վրայ է դրւում Թիֆլիսում թատրոնական նոր շէնք կառուցելու հրատապ հարցը, որի անմիջական և ակտիւ ղեկավարը հանդիսանում է Միխայիլ Սեմեօնովիչ Վորոնցովը: Նա առաջարկում է Թիֆլիսի ազնականներին եւ հարուստ վաճառականներին կառուցել թատրոնական մի շէնք՝ ձեռնտու պայմաններով: Վրաց ազնականները և Թիֆլիսի հարուստները գործնական աջակցութիւն ցոյց չեն տալիս: Միայն մի հայ վաճառական՝ Գաբրիէլ Յովհաննիսեան թամաշեանը՝ թատրոնի շէնքի կառուցման համար տրամադրւում է խոշոր զրամագլուխ այն պայմանով, որ թատրոնի դրսի մասում շինին խանութներ, որոնք, ինչպէս և ամբողջ շէնքի հօդամասը, դռնան իր և իրեն տոհմի սեփականութիւնը:

Այդ առիթով, 1846 թ. Օգոստոսի 26-ին, Վորոնցովն գրում է.

— «Պատւաւոր քաղաքացի Գաբրիէլ Թամաշեանն առաջարկում է Թիֆլիսում, Երեւանեան հրապարակում, պետական հողի վրայ, կառուցել քարաշէն, երկարականի մի թատրոն, իր կրպակներով, այն պայմանով, որ շէնքի շինութիւնը վերջանալուց յետոյ հողամասն ընդմիշտ դառնայ թամաշեանի և նրա տոհմի սեփականութիւնը, իսկ հասարակութիւնը իրաւունք ունենայ առանց վարձատրութեան օգտուելու թատրոնի շէնքից»:

Սկսւում են գործնական աշխատանքները: Խտալացի ճարտարապետ Սկուտիէրին գրծում է թատրոնի շէնքի յատակագիծը, մշակում պլանը: Եւ ահա, 1846 թ. Օգոստոսի 26-ին, Շինարարական կօմիսիան թամաշեանի հետ կնքում է մի պայմանագիր, որի էական կէտերն են.

Առաջին: Շինարարական մասնաժողովը կովկասի փոխարքայի որոշումով՝ Թիֆլիսի պատւաւոր քաղաքացի Գաբրիէլ Թամաշեանին տալիս է Թիֆլիս քաղաքի, Երեւանեան հրապարակի վրայ գտնւած պետական 855 քառակուսի սաժէն անբնակ հողը, որպէս մշտական տոհմական սեփականութիւն՝ առանց

հարկի, որպէսզի Թամաշեանն իր սեփական դրամագլխով այդ հողի վրայ, երեք տարւայ ընթացքում, հաշւելով 1846 թ.ի հոկտեմբերի 28-ից, կառուցէ քարէ երկարականի շէնք հասարակական թատրոնի համար իր կրպակներով և նկուղներով... որը կը հաստատուի զինանշանակիր թղթի վրայ օրինական մուրհակով, որից յետոյ կրպակները և նկուղները կը մտնին ընդմիշտ Թամաշեանի և նրա տոհմի լիակատար իրաւասութեան տակ, իսկ թատրոնը նոյնպէս լիովին և ընդմիշտ կը պատկանի Թիֆլիսի հասարակութեանը:

Երկրորդ: Մակարդակի համաձայն շինւած կրպակներն ու նկուղները թամաշեանին իրաւունք ունի վարձով տալու իր սեփական օգտին, միայն պիտի յատկացին մանուֆակտուրային ապրանքների, արդուգործային իրերի, քաղցրաւենիների և ընդհանրապէս այնպիսի ապրանքների, որոնց արտաքին տեսքը տգեղութիւն չ'ներկայացնի:

Երրորդ: Մակարդակի վրայ ցուցադրւած թատրոնը, բուքէտը և միւս անհրաժեշտ սեւեռակները, որոնք նշանակւած են մակարդակի և ճակատի վրայ, պէտք է շինեն Թամաշեանի ծախքով, նոյնպէս և օթեակները, յատակները, և վաշէտէ ծեփումը. յատակները, բեմը և դահլիճները պիտի շինին մեքենագէտի ցուցմունքով... և ընդհանրապէս ազնիւ նիւթերից պիտի կառուցուի ամբողջ շէնքը, գեղեցիկ և զարդարուն: Գլխավոր կարնիզը պիտի շինուի յղւած սալաքարերից. կտուրը ծածկի երկթէ թիթեղներով. ամբողջ շինութեան ներքին մասը, նոյնիսկ կրպակները, միջանցքները, սանդուխները պիտի շինին կամարներով, տաւած քարից: Նոյնպէս սանդուխի և վերին պատշգամի ճաղերը պիտի շինեն թղից կամ երկաթից: Թատրոնի տակը կառուցուի երկու վառարան, իսկ ամբողջ շինութիւնը հրդեհից պաշտպանելու համար կտուրի տակ պիտի շինուի աւազան, ուր ջուրը պիտի լցուի ներքին յարկում շինւած մղիչ ջրմուղ մեքենայ խողովակների միջոցով... Թատրոնի ներքին սարքը, օթեակները, նկարազարդերը, դէկօրացիաները և նրանց շրջանակները, կարասիները և այլ թատրոնական իրեր թատրոնի վարչութեան պարտականութիւնն են: Գրքի և ներսի պատերի յատակների, սանդուխների, կտուրի հիմնաւոր նորոգումը, որ չի վերաբերում զարդարանքի կամ կարասիքի թամաշեանի

պարտականութիւնն է: Բուֆէտի արդիւնքից օգտուելու իրաւունք ունի Թամամշեանը: Բացի դրանից, Թամամշեանին ձրի է տրուում տոհմական մի օթեակ N. 15 Բէլ-էտաժում:

Չորրորդ: Թատրոնը և նրան պատկանող շէնքերը, որպէս հասարակական շէնքեր, ընդմիշտ ազատուում են որեւէ տուրքից և այլն:

Այս պայմանաթուղթը կնքուում է եւ հաստատուում պետական և պաշտօնական անձներին կազմեաժ յանձնարարումը, որին մասնակցում են. քաղաքական նահանգապետ գեն. Մ. Երմօլովը (նախագահ), նահանգական ազնւականութեան պարագլուխ իշխ. Օրբէլեանին, աշխատանքների վարիչ ճարտարապետ — գնդապետ Սօնին, Կօլ-Լէուս, ճարտարապետ Բէլօ, անդամ Իվանով, ճարտարապետ Սկուտիէրի և քաղաքագլուխ Տէր — Գրիկուրով: Պայմանագիրը վաւերացնում է քարտուղար Տիմչենցօն: Այնուհետեւ սկսում են թատրոնի շէնքի կառուցման եռուն աշխատանքները:

1847 թ. Ապրիլի 15-ը Թիֆլիսի թատրոնի պատմութեան մէջ նշանաւոր մի տարեթիւ է: Այդ օրը Թիֆլիսի գեղարւեստասէր հասարակութեան տարբեր խաւերը համախմբւում են Երեւանեան հրապարակը: Այնտեղ են գալիս նաեւ պետական բարձր իշխանները, պաշտօնեաները, Ներսէս Աշտարակեցին: Բոլորն էլ համախմբւում են թատրոնի հիմքը դնելու գեղեցիկ իդէաով տոգորւած: Հնչում է երաժշտութիւնը և ահա թնդանօթների որոտների ներքոյ դրւում թատրոնի շէնքի հիմքը: Ուղիղ չորս ու կէս տարի, ճարտարապետ Սկուտիէրու ղեկավարութեամբ, առաջ են տարւում շէնքի կառուցման աշխատանքները: Շինարարութեան տէմպերը դանդաղեցնում է հիմքի չափազանց փխրուն հողը, որի վրայ նախագծւածից աւելի շատ դրամագլուխ է ծախսւում: 1850 թ. դեկտ. 23-ին վերջանում են աշխատանքները: Եւ ահա Թիֆլիսում կառուցւում է ամենամեծ և գեղեցիկ թատրոնական շէնքը:

Թամանակի «Կաւկազ» լրագրի թ. 16-ում (1847) թատրոնի շէնքի կարգում ենք հետեւեալ նկարագրութիւնը:

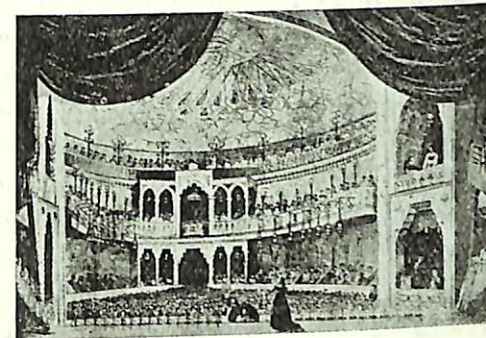
— «Այս հսկայական և գեղեցիկ շէնքի հիմքը մինչեւ պատանդանը ներկայացնում է մի սաժէն հաստութիւն: Ամբողջ իրանի երկարութիւնը—36 սաժէն և 2 արշին, լայնութիւնը—22 սաժէն 2 արշին, իսկ բարձրութիւնը, միջին թւով, 6 սաժէնից աւելի: Թատրոնի միջին տարածութիւնը—17 սաժէն երկարութիւնը, 12 սաժէն լայնութիւնը և 5 սաժէն բարձրութիւնը: Տեղաւորւում է 180 բազկաթոռ, առաջին յարկում 22 օթեակ, երկրորդում՝ 23 և ամբիթատրոնում, բեմի հանդէպ, 9 օթեակ: Բացի դրանից, ընդարձակ վերնայարկ 200 մարդու համար. ընդամենը տեղաւորում է 800 մարդ»:

Թատրոնի ներքին կահաւորման և զարդարանքների համար կազմուում է յատուկ յանձնաժողով, որը հրաւիրում է ամենայայտնի և նուրբ գեղարւեստագէտներ, որոնք դահլիճը, ֆօյէն, պատերը և կամարները զարդարում են սքանչելի, նուրբ նկարներով և կաղապարում գաջից ու կաւից շաղախւած պարսկական ամենանուրբ ծաղկեծեփերով: Առանձին մի վարպետ նկարիչ նկարազարդում է թատրոնի դահլիճը ոսկեզօծ գոյներով և տարբեր երանգներով: Այդ բոլորի համար ծախսւում է 3300 ռուբլի: Կարիտօրը, միջանցքները ծեփւում են մեղրամոմէ մաստակով, իսկ օթեակների պատերը զարդարւում յատկապէս Պարիզից բերւած երկնագոյն թաւիշով: Առանձին վարպետներ նուրբ փորագրութեամբ զարդարում են ամբիթատրոնի նրստարաններն ու պատշգամբները: Դահլիճը լուսաւորւում յատկապէս Պարիզից բերւած ջահերով և բազմաճիւղ աշտանակներով. իսկ միջանցքները լուսաւորւում՝ Մոսկւայից բերւած 9 հատ առանձնայատուկ լապտերներով: Բոլոր բազկաթոռները և ամբիթները պատրաստւում են հաճարի բաց գունաւոր փայտից, դահլիճի ֆոնի համաձայն: Ներքին ամբողջ կահաւորման և զարդարանքի համար ծախսւում է 25,500 ռուբլի: Կառուցւում է այնպիսի մի թատրոն, որն իր ճարտարապետական գեղեցիկ կերտւածքով, ներքին գեղարւեստական կահաւորութեամբ և զարդարանքով գերազանցում է

նոյնիսկ Օդէսայի և Պետրոգրադի թատրոնական շէնքերին:

Թատերասեզօնն առաջին անգամ բացւում է 1851 թ. Ապրիլի 12-ին, հինգշաբթի օրը: Տեղի է ունենում դիմակահանդէս՝ յօգուտ Ս. Նինա ռուս օրիորդաց դպրոցի: Այդ երեկոյ հասարակութիւնն առաջին անգամ ծանօթանում է նորակառոյց թատրոնի հետ:

Թէ հայերն ինչ պիէսներ են բեմադրում այս թատրոնում և գեղարւեստական տես

Թամամշեալի թատրոնի մերքին տեսարանը (Այրւած 1873 թ.)

սակէտից ինչպիսի՜ նւաճումներ անում, այդ կը տեսնենք Թիֆլիսի հայ թատրոնի պատմութիւնը գծելիս: Այժմ ընդգծենք այն, որ քսաներկու տարի շարունակ այս թատրոնում բեմադրւում են նորանոր պիէսներ: Քսաներկու տարի շարունակ այս թատրոնը ծառայում է հասարակութեան տարբեր խաւերի կուլտուրական գեղարւեստական դաստիարակութեանը: Ծառայում է երեք տարբեր ժողովուրդների — ռուսների, վրացիների և հայերի — գեղարւեստին: Դա խոշոր և նշանակալից երեւոյթ է թատրոնի պատմութեան մէջ:

1873 թականին վերջանում է թամամշեանի թատրոնի պատմութիւնը: Թիֆլիսի նացիոնալիզմը և անողոր հրդեհը լափում, ոչնչացնում են թատրոնի գեղեցիկ շէնքը:

* * *

Այս շրջանից հասել է մեզ մի ափիշէ, որի ճակատին կարդում ենք 1849 թականը: Այդ փաստաթղթից պարզւում է,

որ 40-ական թականի վերջերին Թիֆլիսում, վանքի առաջնորդարանին կից հին դահլիճում, մի խումբ սիրողներ հրապարակ են գալիս և բեմադրում պատմական մի պիէս — «Հայկ դիցազն», որի գլխաւոր դերերը կատարում են Աղեքսանդր և Մկրտտիչ Տէր-Գրիգորեանները, Յակոբ Կարինեանը և խաչատուր Առուանեանը: Այս անունները բնորոշում են թատրոնի պատմական — ազգային ուղղութիւնը: Թէ սիրողների խումբն այնուհետեւ ինչ գործունէութիւն է ցոյց տալիս, յայտնի է: Այս փաստաթղթով էլ փակում ենք քառասունական թականների Թիֆլիսի հայ թատրոնի պատմութեան էջերը:

ԹԱՏՐՈՆԸ ՄՈՍԿՒԱՅՈՒՍ

1858 թ. — ԱՌԱՋԻՆ ՆԵՐԿԱՅԱՅՈՒՄԸ

«ՀԱՋԻ ՍՈՒԼԷՅՄԱՆ» — Հեղ. Յովհաննէս Գուրգէնի:

50-ական թականներին Ռուսահայ թատրոնն սկիզբ է առնում նախ Մոսկւայում: Բայց դա պատահական մի երեւոյթ էր: Մոսկւայում, կուլտուրական այդ խոշոր կենտրոնում, համախմբւել էին կովկասի գանազան քաղաքներից ու գաւառներից մի խումբ հայ ուսանողներ: Մօտ 20 հոգուց բաղկացած մի փոքրիկ խմբակ էր դա: Մի նպատակ, մի ձգտում, մի հաստատուն կամք համախմբել էր նրանց Մոսկւայի կայսերական համալսարանում — աւելի խորացնել իրենց գիտութիւնը, աւելի բարձրացնել իրենց կուլտուրական մակարդակը, գնալ առաջադիմող մարդկութեան ուղիով: Այդ նպատակով ահա ուսանողները համալսարանում ոչ միայն կրծում են գիտութեան կրանիտը, այլ և շարաթը մի անգամ հաւաքւում են այս կամ այն ուսանողի բնակարանը և կազմում զբաղմունքներ: Արժարժում են և բնում զբաղմունքներ — հասարակական հարցեր, կարգում և քննադատում

հասարակութեան մէջ ցրում են հետեւեալ ձեռագիր հրաւիրատուները.

ԹԷԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

27-ին ՅՈՒՆՎԱՐԻ ՏԱՐԻՈՅՍ, ԵՐԵՎԱՆԻ ՄԻՍԿՈՒԼԱՅԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ ՀԱՅ ՈՒՍԱՆՈՂՔԸ ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՊԱՐՈՆ ՀԱՅԱՋՆ ՄԻՔԱՅԷԼ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆԵԱՆ ՍՏԵՓԱՆԵԱՆՑԻ ՏԱՆԸ ԿԸ ԿԱՏԱՐԵՆ ԹԷԱՏՐՈՆ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՎԱԻ, 7 ԺԱՄԻՆ ԵՐԵՎԱՆԵԱՆ: ԽԱՂԱՐԿՈՒԹԵԱՆ ԱՌԱՎԱՅՔՆ ԵՆ՝

1. ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՊԱՄՄԱՐԱՆԱԿԱՆ ԵՂԵՐԵՐԹԻՒՆ

2. ՎԱՅ ԻՄ ԿՈՐԱԾ ԹԻՍՈՒՆ ՈՍԿԻ ԾԻԾԱՂԵԼԻ ԽԱՂԸ ՀԱՅՈՑ ՎԱՅԱՌԱԿԱՆԱՑ ԿԵԱՆՔԻՑ՝ Պ. ԱԼԱԴԱԹԵԱՆՑԻ ԳՈՐԾԸ:

ԹԷԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԵԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՐԱԺԻՇՏՔ ԿԸ ՀԵՉԵՑՈՒՑԱՆԵՆ ԵՐԵՎԱՆԻ ԵՐԱԺՇՏԱՑ ԳՈՐԾԵՐԻՑ:

ԱԶԴ. — ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ԵՂԵՐԵՐԹԱԿԱՆ ԽԱՂԱՐԿՈՒԹԻՒՆԸ ՄՇԱԿՎԵԼ Է Պ. ՓՈՒՂԻՆԵԱՆՑԻ ԶԵՌԱՄԲ:

Յայտարարութեան համաձայն՝ 1859 թ. Յունւարի 27-ին, երեկոյեան ժամը 6-ին, վաճառական Միքայէլ Ստեփանեանցի տանը, որ գտնուում էր Նովանայ Բասմանյան հայ փողոցում, հաւաքուում են Մոսկւայի հայ երկսեռ հասարակութեան տարբեր խաւերը, մօտ 200 հոգի: Դրանց մէջ էին նաև «Հիւսիսափայլ»-ի խմբագիր 21 տ. Նազարեանը և բանաստեղծ — քննադատ Միքայէլ Նալբանդեանը: Ոգեւորութիւնն այնքան մեծ է լինում, որ նոյնիսկ հիւանդները գալիս են թատրոն:

Ուղիղ ժամը 7-ին բացւում է թատրոնի վարագոյրը և հնչում Օրեո յայտնի երաժշտի «Պօրտիչիու» ողբերգութեան ներածութիւնը: Այնուհետև բեմադրւում է Ս. Վանանդեցու «Արիստակէս» պատմական ողբերգութիւնը, որի նիւթն ընդգրկում է չորրորդ դարի պատմական անցուղարձեւը — Արշակ Բ.-ի որդի՝ Պապի կեանքը և Ներսէս մեծի մահը: Զնայած պիէսն իր

բովանդակութեամբ և գեղարուեստական կառուցւածքով թոյլ գործ էր, բայց հետաքրքիր մի նորութիւն էր Մոսկւայի հայ հասարակութեան համար: Այնտեղ, բեմի վրայ, հանդիսականները տեսնում են իրենց պատմական կեանքի մի էջը: Բեմադրութեան առանձին փայլ են տալիս մէջընդմէջ երգող երգերը: Աւելի բնորոշ է այն, որ հայերէն երգեցողութեանը մասնակցում է նաև Զիւլայիժէ վրացի ուսանողը և զբաւում հասարակութեան ուշադրութիւնը:

Պատմական ողբերգութիւնից յետոյ ուսանողները ներկայացնում են ուսանող Նիկողայոս Ալադաթեանի «Վայ իմ կորած յիսուն ոսկի» կատակերգութիւնը: Դա թիֆլիսի ժամանակակից կեանքից վերջրած մի կօմէդիա է, որ հանդէս են գալիս հայ վաճառականի կենդանի տիպերն՝ իրենց ուրոյն կենցաղով, բարբերով և հոգեբանութեամբ: Ահա թէ ինչո՞ւ այս կատակերգութիւնը գեղարուեստական զարնութիւն է պատճառում Մոսկւայի հայ գաղութին և դահլիճը զղրղում անվերջ ծափահարութիւններով: Հասարակութիւնը թատրոնից բաժանւելիս՝ ջերմ շնորհակալութիւն է յայտնում բոլոր դերակատարներին:

Ճաշկերոյր: Ներկայացումից յետոյ հասարակութեան տարբեր խաւերից կազմած մի խումբ թատերասէրներ՝ ուսանողներին հրաւիրում են մի մասնաւոր տան մէջ և նրանց պատուում ընթրիքով: Ընթրիքից յետոյ կատարւում է Մոսկւայի հայ թատրոնի տօնակատարութիւնը: Արտասանւում են ճառեր, երգւում երգեր, զրուտում դերակատարներին: Ներկայ եղող հանդիսականներն այնքան են ոգեւորւում, որ խոստանում են աւելի լաւ հիմքերի վրայ դնել թատրոնական գործը: Հասարակութեան բարձր տրամադրութեան այդ մօմէնտին ուսանող Ստեփաննոս Ստեփանեանցը (վերջը խորէն եպ. Ստեփանէ) կարդում է հայ թատրոնին նւիրած հետեւեալ ոտանաւորը.

Ժամ ուրախական, օր մեզ ցնծալի,
Այսօր մեր կեանքում բաղդաւոր կը լինի,
Այսօր հայոց ազգ կը զբէ համարձակ,
Այս օրին կը տայ հայ ազգ իւր պսակ:

Խմենք, եղբարք իմ,
Խմենք թաս կենաց.
Բոկալները լի
Մեր ազգի կենաց:

Այսօր հայոց ազգ հաստ կամօրջ կապեց,
Այսօր հայոց ազգ թատրոն հաստատեց.
Այսօր հայոց ազգ լսեց առաջինը,
Թէ թատրոն կարէ հայ լեզուս լինելը:
Խմենք, եղբարք իմ,
Խմենք թաս կենաց.
Բոկալները լի
Մեր ազգի կենաց:

Մինչ հայր կան ուրեք կ'լինի և հայ ազգ,
Երբ հայ կ'մեռնին, թո՛ղ մեռնի և ազգ.
Մեր հին ազգերից, փառք քեզ իմ Աստուծ,
Բոլոր ազգերից բաղդաւոր ենք ծնած:
Խմենք, եղբարք իմ,
Խմենք թաս կենաց.
Բոկալները լի
Մեր հայոց կենաց:

Ազգի մէջ թատրոն մեծ բան է, գիտենք,
Ուրեմ, եղբարք, ուրախանանք մենք.
Մեր ազգը ստացաւ թատրոն հայ լեզուս,
Մեր ազգ մի՛ մեծ բան, որ չունէր, ստացաւ:

(Շարունակելի)

Խմենք, եղբարք իմ,
Խմենք թաս կենաց.
Բոկալները լի
Թատրոնիս կենաց:

Ուրախանայ ազգ, ուրախանանք մենք,
Որ կան հայոց մէջ արդար ազգասէրք,
Որք իւր օգնութեամբ հիմ դրին թատրոնին.
Ողջ հայ-ազգ իւրեանց պարտաւորեցին:
Խմենք, եղբարք իմ,
Խմենք թաս կենաց.
Բոկալները լի
Այս տերանց կենաց:

Այս այս բոլորի մի է արդ պատճառ.
— Ցնծացէ՛ք, եղբարք, այս փոքր մեր երամ.
Ցնծացէ՛ք, մեր կեանք նւէր է ազգին,
Ցնծացէ՛ք, հասանք մեր նպատակին:
Խմենք, ուրեմ,
Խմենք, եղբարք իմ,
Խմենք թաս կենաց.
Բոկալները լի
Այս եղբարց կենաց:

Ի 27 Յունւարի ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՈՒՍԱՄՈՂ
1859 ամի ՍՏԵՓԱՆԵԱՆՑ ԹԷԼԱՆԵԳԻ
ԱՐԱՄ ԵՐԵՄԵԱՆ

Թ Ա խ Ա Ն Զ Ա Ն Ք

Երազահաս ողորմութեան եմ կարօտ.
Սիրտըս եթէ լեցուն ըսկիհ մ'ընէիր
Լուս աղօթքի տաճարին մէջ խնկահոտ...

Պիտի բղխէ՛ր արցունքի ուր կաթիլով
Ազը հոգւոյս որուն ահա փշրեցի
Բիւրեղ սափորն ուր կար երկինք մը գինով:

Դարձնէ՛ր աղանետունն ամայի
Ճերմակ երամը յոյսերուս ցիրուցան,
Դուն որ հովին գիտես ծաղիկը վայրի...

Մեղուներն ալ իմ տենչանքիս արեւին
Օր մը լուսե՛ղ այս փեթակէն մեկնեցան
Երբ դեռ կանանչ էր ջուրերու հայելին...

Աշունին հետ ես եկե՛ր եմ ոտքիդ մօտ.
Սիրտըս ահա՛ լեցուն ըսկիհ մ'արիւնի.
Երազահաս ողորմութեան եմ կարօտ...

Մատներուս ծայրը կակաչն է հողերուն
Մատներուս ծայրը ոսկի՛ն է ցորենի.
Ու ձայնիս մէջ կայ հովին սիրտը թրթռուն

Որ տրտմաւէտ արշալոյսով կ'արիւնի...

ԱՐՄԵՆ ԵՐԵՄԵԱՆ